

Πανεπιστήμιο Αθηνών
University of Athens (Law School)
Σχολή : Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα : Νομικής
Όνομ/νυμο : Γκατζιούρα Αποστολία
Α.Μ. : 1340200200096

Εργασία για το μάθημα «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα»
Έτος : 2003 – 2004
Διδάσκοντες : Καθηγητής Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος
Λέκτορας Σπύρος Βλαχόπουλος

Θέμα : Δικαίωμα στην άμβλωση
Subject : Right to abortion

Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία αναπτύσσεται μια μελέτη για το δικαίωμα στην άμβλωση, όσον αφορά το περιεχόμενό του, τους φορείς, τις οριοθετήσεις και τους περιορισμούς καθώς και το πεδίο ισχύος του. Μελετάται επομένως το αντικείμενο προστασίας του δικαιώματος, αλλά και η συνταγματική προστασία. Παράλληλα γίνεται αναφορά σε αποφάσεις-σταθμούς της διεθνούς νομολογίας ενώ παρατίθενται αποφάσεις των ελληνικών αλλά και ξένων δικαστηρίων.

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1

1.Γενικά

2.Το αντικείμενο προστασίας

3.Ο φορέας του έννομου αγαθού

Κεφάλαιο 2

1.Συνταγματική προστασία του δικαιώματος

2.Συνταγματική προστασία του εμβρύου

3.Σύγκρουση δικαιωμάτων

4.Περιορισμοί-Οριοθετήσεις

5.Τριτενέργεια

Κεφάλαιο 3

Α.Ελληνική νομολογία

1. Α.Π. 341/1918

2. Α.Π. 415/1921

3. Α.Π. 708/1927

4. Α.Π. 616/1929

5. Α.Π. 536/1931

6. Εφ. Θεσ/νίκης 624/1931

7. Α.Π. 265/1954

8. Πλημμ. Καβάλας 27/1961

9. Πλημμ. Πειραιά 5355/1961

10. Α.Π. 5423/1962

11. Γνώμ. Εισ. Α.Π. 3/63

12. Α.Π. 223/1963

13. Α.Π. 292/1965

14. Πλημμ. Κεφ/νίας 13/1970

15. Εφ. Αθηνών 230/1971

16. Α.Π. 389/1971

17. Πλημμ. Ρεθ. 499/1972

18. Πλημμ. Καρδ. 678/1974

19. Α.Π. 54/1978

20. Α.Π. 381/1979

21. Α.Π. 1188/1979

22. Εφ Αθηνών 8/1984

23. Α.Π. 424/1984

24. Α.Π. 263/1989

25. Α.Π. 75/1991

26. Εφ. Αθηνών 1397/1997

Κεφάλαιο 4

A. Διεθνής Νομολογία

1. BVerfG 39,1

2. BVerfG 88,203

3. Roe v. Wade 410 U.S. 113 (1973)

4. Planned Parenthood v. Casey

5. Webster v. Reproductive Health Services

6. Conseil Constitutionnel 75-54/1975

Κεφάλαιο 5

1. Συμπέρασμα μελέτης

2. Περίληψη-Summary

Βιβλιογραφία

Συντομογραφίες

1. Α.Κ. : Αστικός Κώδικας
2. Α.Π. : Άρειος Πάγος
3. Βλ. : Βλέπε
4. Γνωμ. Εισ. : Γνωμοδότηση Εισαγγελέα
5. Εκδ. : Εκδόσεις
6. Ε.Σ.Δ.Α. : Εθρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων Ευρώπης
7. Εφ. : Εφετείο
8. Θ. : Θέμις (περιοδικό)
9. ΝοΒ : Νομικό Βήμα
10. Π.Κ. : Ποινικός Κώδικας
11. Πλημμ. : Πλημμελειοδικείο
12. Ποιν. Χρον. : Ποινικά Χρονικά (περιοδικό)
13. Πρβλ. : Παράβλεπε
14. σελ. : σελίδα
15. ΤοΣ : Το Σύνταγμα (περιοδικό)
16. BVerfG : Bundes Verfassung Gericht

Κεφάλαιο 1

1.Γενικά:

Ανέκαθεν ένα από τα μεγαλύτερα κοινωνικά προβλήματα υπήρξε και η άμβλωση. Είναι γεγονός ότι εκατομμύρια εκτρώσεις το χρόνο γίνονται ανά τον κόσμο,γι' αυτό και η νομοθετική ρύθμιση του θέματος καθίσταται επιτακτική.Οι λόγοι που οδηγούν μια γυναίκα στην άμβλωση είναι πολλοί και διάφοροι.Ο Gollety θεωρεί ως αίτια γενικής ισχύος την «ντροπή» και την ατίμωση της οικογένειας όταν πρόκειται για εξώγαμες σχέσεις,ενώ θεωρεί τις οικονομικές δυσκολίες,την κατάπτωση των ηθικών αξιών και την υλιστική οργάνωση του σύγχρονου κόσμου ως αίτια στη σύγχρονη κοινωνία¹.Στη σημερινή εποχή η νομοθεσία διαπνέεται από φιλελεύθερο πνεύμα,απόρροια της εξέλιξης των ιδεών και της επικράτησης της φιλελεύθερης ιδεολογίας.Παράλληλα σ' αυτό συνέβαλλαν οι αγώνες των φεμινιστικών και μη κινημάτων για ισότητα και η ανάδειξη της γυναίκας ως ισότιμο μέλος της κοινωνίας.Παλιότερα η άμβλωση θεωρούνταν απαγορευτική,κυρίως λόγω της στάσης των θρησκευτικών ηγεσιών που θεωρούσαν την άμβλωση «αμαρτία» και της κρατικής επέμβασης στην ιδιωτική ζωή,θεωρώντας την αυστηρή αντιμετώπιση ως λύση σε δημογραφικά θέματα (πρόβλημα υπογεννητικότητας,απαιτήσεις οικονομίας,άμβλωση = «εθνικό αδίκημα»²).Σήμερα στην Ελλάδα η Εκκλησία συνεχίζει να απαγορεύει την έκτρωση,ενώ κάθε σκέψη καθορισμού της άμβλωσης βάσει δημογραφικών προβλημάτων είναι απορριπτέα.

Η άμβλωση δεν αντιμετωπίζεται ως μεταφυσικό,θρησκευτικό ή ηθικό ζήτημα,αλλά ως δικαίωμα.Η νομοθεσία για την άμβλωση ρυθμίζεται λοιπόν με βάση της κοινωνίας και τις επιταγές της σύγχρονης πραγματικότητας.Στην ελληνική έννομη τάξη η άμβλωση ρυθμίζεται στο άρθρο 304 ΠΚ ως εξής:

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

¹ Βλ. Συμεωνίδη-Καστανίδη Ελισάβετ, «Η άμβλωση ως πρόβλημα του Ποινικού Δικαίου»,εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1984,σελ. 8,υποσημ. 13.

² Έτσι αναφέρει ο Ζαγκαρόλας στη διατριβή του "L' evolution des idees sur l' avortment pronoque",1934.Υποστηρίζει ότι το έθνος «έχει δικαίωμα να αξιώσει όπως ο αριθμός των γεννήσεων διατηρηθεί εις τα φυσιολογικά του όρια».Βλ. Ζαγκαρόλα Ι. «Το έγκλημα της αμβλώσεως εις τον νέον Ποινικόν Κώδικα». Ποιν. Χρον. 1951, σελ 495.

2. Το Αντικείμενο προστασίας:

Το έννομο αγαθό που προστατεύεται³ είναι κυοφορούμενο (nasciturus)⁴. Σύμφωνα με την επιστήμη η εν γενέσει ζωή ξεκινά με την εμφύτευση του γονιμοποιημένου ωαρίου στη γυναικεία μήτρα (και όχι από τη στιγμή της σύλληψης), ενώ τελειώνει με την έναρξη της ανθρώπινης ζωής, όταν εμφανίζεται ο άνθρωπος στον εξωτερικό κόσμο⁵. Ο νομοθέτης αναφέρεται στο έμβρυο που βρίσκεται μέσα στο γυναικείο σώμα. Ο νόμος 1609/1986 «Τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης και προστασία της υγείας της γυναίκας», που τροποποιούσε τον Π.Κ. δεν ανέτρεψε το ενδιαφέρον για το έμβρυο εκείνο μόνο που είναι συνδεδεμένο με το σώμα της γυναίκας, αν και τότε ήταν ήδη γνωστές οι εξελίξεις στη βιοϊατρική και στη γενετική σχετικά με τη δυνατότητα εξέλιξης του εμβρύου σε πρόσωπο (παιδί του «σωλήνα», εξωσωματική γονιμοποίηση)⁶. Ο Π.Κ. δείχνει πως το προστατευόμενο αγαθό είναι στενά συνδεδεμένο με τη γυναίκα αφού η συναίνεσή της στην έκτρωση μειώνει την ποινή: στις πρώτες 12 εβδομάδες αίρεται το άδικο καθώς υπερτερεί η ελευθερία επιλογής της αλλά και μέχρι τη 19^η, όταν η κύηση είναι αποτέλεσμα βιασμού ή αιμομειξίας. Παράλληλα το άδικο αίρεται μέχρι την 24^η εβδομάδα προκειμένου η γυναίκα να αποκτήσει ένα γερό παιδί.

Σύμφωνα με τον Μανωλεδάκη⁷ τα έννομα αγαθά διακρίνονται σε βασικά-ανεξάρτητα και εξαρτημένα με βάση τη δυνατότητα ή μη αυτοτέλειας. Στα ανεξάρτητα ανήκουν ο άνθρωπος και το φυσικό περιβάλλον. Όλα τα υπόλοιπα νοούνται μόνο σε σχέση με κάποιο πρόσωπο λόγω του ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα του δικαίου. Τα εξαρτημένα χωρίζονται σε αγαθά-φυσικές ιδιότητες και σε αγαθά-κοινωνικές ιδιότητες των αντικειμένων του εξωτερικού κόσμου. Το έμβρυο αποτελεί έννομο αγαθό-φυσική ιδιότητα του γυναικείου σώματος (καθώς έχει προορισμό να εξελιχθεί σε ολοκληρωμένο άνθρωπο) αλλά και έννομο αγαθό-κοινωνική ιδιότητα (η κοινωνία ενδιαφέρεται για την ύπαρξή του)⁸.

3. Ο φορέας του έννομου αγαθού:

³ Έχει υποστηριχθεί ότι προστατευόμενα έννομα αγαθά θεωρούνται η ζωή και η υγεία της μητέρα, τα δημογραφικά συμφέροντα του κράτους και τη ήθη ή ηθική τάξη. Βλ. Τζωρτζόπουλο Χ., «Σχόλια εις τον ισχύοντα Ελληνικόν Ποινικόν Νόμον, ειδικό μέρος» Α' τόμος 1926, σελ. 175 επ., Ζαγκαρόλας Ι. «Το έγκλημα της άμβλωσης εις τον νέον Ποινικόν Κώδικα», Ποιν. Χρον. 1951, σελ 495. Όμως τέτοιες απόψεις έχουν πλέον ξεπεραστεί.

⁴ Α.Π. 341/18, Α.Π. 708/27, Εφ. Θεσ/νίκης 624/31, Α.Π. 57/1978, Α.Π. 381/1979 αλλά και Α.Π. 536/1931.

⁵ Α.Π. 122/1918, Εφ. Αθηνών 230/1971 Βλ. Ανδρουλάκη Ν. «Ποινικό Δίκαιο, ειδικό μέρος, Β' τόμος 1981, σελ 122, 125.

⁶ Βλ. Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., «Εγκλήματα κατά της ζωής», εκδ Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1995, σελ 772.

⁷ Βλ. Μανωλεδάκης Ι., «Ποινικό Δίκαιο – Επιτομή Γενικού Μέρους», γ' εκδ. 1992, σελ 120 επ.

⁸ Βλ. Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., «Η άμβλωση ως πρόβλημα του Ποινικού Δικαίου», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1984, σελ. 229-230.

Το έμβρυο στην ελληνική έννομη τάξη δε θεωρείται υποκείμενο δικαίου καθώς το δίκαιο είναι ανθρωποκεντρικό, δηλαδή φορέας ατομικών δικαιωμάτων θεωρείται κάθε άνθρωπος από τη στιγμή της γέννησής του. Στον nasciturus αναγνωρίζεται μόνο το κληρονομικό δικαίωμα υπό την αίρεση ότι θα γεννηθεί ζωντανός (Α.Κ. 36,1711)⁹. Η έννοια του δικαιώματος προϋποθέτει τη δυνατότητα αυτόκαθορισμού του φορέα του¹⁰. Η συμμετοχή στην ανθρώπινη φύση, η καταγωγή από άνθρωπο δεν αρκούν ώστε το κυοφορούμενο να θεωρηθεί φορέας δικαιώματος. Το άρθρο 25 του Συντάγματος καθιερώνει την κοινωνική διάσταση των δικαιωμάτων, δηλαδή ο άνθρωπος είναι υποκείμενο δικαιώματος ως κοινωνικό, έλλογο, συνειδητό ον.¹¹ Άλλωστε έτσι εξηγείται το γεγονός ότι ακόμα και όταν απαγορευόταν πλήρως η άμβλωση αυτή γινόταν για ευγονικούς λόγους ή για λόγους σχετικούς με την υγεία της μητέρας, ενώ παράλληλα το «χάπι της επόμενης ημέρας¹²» είναι νόμιμο ακόμα και σε χώρες όπου απαγορεύεται η άμβλωση. Άρα το έμβρυο «δεν μπορεί να θεωρηθεί υποκείμενο δικαιώματος πριν καταστεί αυτοτελώς βιώσιμο»¹³. Φορέας λοιπόν του εννόμου αγαθού που προστατεύεται στις διατάξεις 304 Π.Κ., καθώς και ο φορέας του δικαιώματος στην άμβλωση είναι κάθε γυναίκα που κυοφορεί¹⁴.

Κεφάλαιο 2

1. Συνταγματική προστασία του δικαιώματος:

Το δικαίωμα της γυναίκας στην άμβλωση κατά τα πρώτα στάδια της εγκυμοσύνης καθιερώνεται συνταγματικά στο άρθρο 5 §1 και στο άρθρο 9 §1 του Συντάγματος. Το άρθρο 5 §1¹⁵ θεμελιώνει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας σε όλες τις εκφάνσεις της (σωματική, ψυχική, πνευματική, ηθική, κοινωνική). Από εδώ απορρέει και το δικαίωμα της γυναίκας να εξουσιάζει το σώμα της, να επιλέγει ανάμεσα στη μητρότητα και στην έκτρωση. Το άρθρο 9 §1 θεμελιώνει το δικαίωμα του ιδιωτικού βίου¹⁶. Η πλήρης απαγόρευση των αμβλώσεων θα αποτελούσε απαράδεκτη παρέμβαση του νομοθέτη στην ιδιωτική σφαίρα της γυναίκας.

⁹ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., «Εγκλήματα κατά της ζωής», εκδ Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1995, σελ 776.

¹⁰ Βλ. Δαγτόγλου Π., «Ατομικά Δικαιώματα», Α' τόμος 1981, σελ. 1146.

¹¹ Βλ. Κατρούγκαλος Γιώργος, «Το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1963, σελ 60-62.

¹² Πρόκειται για χάπι που λαμβάνεται στα επόμενα 24ωρα από τη στιγμή της συνουσίας και επιτρέπει την απόρριψη του γονιμοποιημένου ωαρίου.

¹³ Βλ. Κατρούγκαλος Γιώργος, «Το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1963, σελ 64-65.

¹⁴ Αντίθετα, βλ. Α.Π. 54/1978 και Α.Π. 1188/1979.

¹⁵ Διάταξη μη αναθεωρήσιμη σύμφωνα με το άρθρο 110 §1 του Συντάγματος.

¹⁶ Ιδιωτικός βίος (privacy), σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε το 1967 από τη βρετανική αντιπροσωπεία στη συνέλευση των βορείων κρατών για το δικαίωμα του ιδιωτικού βίου, είναι «η περιοχή εκείνη της ζωής του ανθρώπου, στην οποία σε κάθε δεδομένη περίπτωση ένας λογικός άνθρωπος με επίγνωση των θεμιτών αναγκών της κοινότητας, θα θεωρούσε άδικο να εισβάλλει».

Παράλληλα το άρθρο 21 §3 του Συντάγματος, που αναφέρεται στην υποχρέωση του κράτους να μεριμνά για την υγεία των πολιτών, παρέχει στήριγμα στη συνταγματικότητα του δικαιώματος στην άμβλωση καθώς η απόφαση για έκτρωση επηρεάζει τον εσωτερικό κόσμο της γυναίκας. Η απαλλαγή από μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη εξασφαλίζει ψυχική ισορροπία στη γυναίκα και εφόσον αντικείμενο προστασίας του δικαιώματος στην υγεία είναι και η γενικότερη ψυχική υγεία του ατόμου, αυτή οφείλει να παρέχεται. Άλλωστε το άρθρο 1 του ν. 1069/1986 αναγνωρίζει υποχρέωση του κράτους για κάλυψη του κόστους της επέμβασης της άμβλωσης, πράγμα που αποδεικνύει την καθιέρωση δικαιώματος στην άμβλωση.¹⁷

Τέλος το άρθρο 8 §1 της Ε.Σ.Δ.Α. ορίζει ότι κάθε πρόσωπο δικαιούται το σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του. Στις 19.5.1976 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των δικαιωμάτων του ανθρώπου έκρινε ότι πάντοτε μια νομοθετική ρύθμιση για τις αμβλώσεις εμπίπτει στον τομέα της ιδιωτικής ζωής.¹⁸

2. Συνταγματική προστασία του εμβρύου:

Η αρχή της αξίας του ανθρώπου δίνει έρεισμα και για την προστασία του εμβρύου. Το άρθρο 2 §1 υποστηρίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, άρα προστατεύει καταρχήν και την αγέννητη ζωή η οποία έχει (εν δυνάμει) ανθρώπινη αξία, καθώς το Σύνταγμα δεν κάνει διάκριση μεταξύ γεννηθέντος και αγέννητου ανθρώπου¹⁹. Επίσης στο άρθρο 5 §2 διατυπώνεται και ένας αντικειμενικός κανόνας δικαίου που υποστηρίζει την υποχρέωση του κράτους για προστασία της ζωής σε όλες τις εκφάνσεις της, άρα και της εν δυνάμει ή εν σπέρματι ζωής²⁰. Βέβαια η παρεχόμενη προστασία δεν είναι απόλυτη καθώς το κυοφορούμενο γίνεται πλήρες υποκείμενο δικαίου μόνο μετά τη γέννησή του. Παρόλα αυτά το έμβρυο έχει αυτοτελή αξία, δεν αποτελεί μέρος του σώματος της γυναίκας, η οποία απλά το «φιλοξενεί».²¹

3. Σύγκρουση δικαιωμάτων:

Στην τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης παρουσιάζονται τα ατομικά δικαιώματα της ελευθερίας αυτοκαθορισμού και συνείδησης της εγκύου καθώς και ο σχετικός με την προστασία του εμβρύου αντικειμενικός κανόνας

¹⁷ Υπήρξαν και αντιδράσεις για την οικονομική κάλυψη της άμβλωσης. Πρβλ. την ομιλία της τότε βουλευτού Άννας Ψαρούδα-Μπενάκη στη συνεδρίαση της ολομέλειας της Βουλής της 28.5.1986 (Πρακτικά σελ 7165). Αντίθετα το BVerfG θεώρησε συνταγματική την πρόβλεψη κάλυψης του κόστους των νόμιμων αμβλώσεων από την κοινωνική πρόνοια. Παραδόξως το Supreme Court δεν αναγνωρίζει παρόμοιο δικαίωμα βλ. Harris v. McRae, 448 U.S. 297 (1980), Beal v. Doe, 432 U.S. 438 (1977).

¹⁸ Βλ. Reis H., „Die Europäische Kommission für Menschenrechte zur rechtlichen Regelung des Schwangerschaftsabbruchs, JZ, 1981, σελ 738.

¹⁹ Βλ. Ράικος Α., «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου», Β' τεύχος, 1986, σελ 55- 56.

²⁰ Βλ. Κατρούγκαλος Γιώργος, «Το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1963, σελ 65.

²¹ Βλ. Κονταξής Αθ., «Ποινικός Κώδικας», Β', γ' εκδ., Αθήνα 2000, σελ 2517.

δικαίου²². Όμως η προστασία του κυοφορούμενου έρχεται σε οξεία σύγκρουση με τα δικαιώματα της γυναίκας. Στόχος επομένως είναι «η πρακτική εναρμόνιση των συγκρουόμενων συνταγματικών επιταγών»²³, η οποία διενεργείται από το νομοθέτη και στη συνέχεια ελέγχεται από το δικαστή. Κρίσιμος είναι ο παράγων του χρόνου αφού κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης το έμβρυο τείνει να γίνει «πρόσωπο»²⁴. Έτσι στα πρώτα στάδια της εγκυμοσύνης η κύηση είναι καθαρά προσωπική υπόθεση της γυναίκας, ενώ στα τελευταία στάδια υπερτερεί ο «κοινωνικός χαρακτήρας του εμβρύου»²⁵.

4. Περιορισμοί-Οριοθετήσεις:

Το δικαίωμα της γυναίκας στην άμβλωση στηρίζεται στο δικαίωμα για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και στο δικαίωμα για σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Τα δικαιώματα των άλλων, το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη είναι οι περιορισμοί που θέτει το άρθρο 5 §1 του Συντάγματος. Όσον αφορά την επιφύλαξη της μη προσβολής των δικαιωμάτων των άλλων υπάρχουν δύο απόψεις, ανάλογα με την ερμηνεία της έννοιας του «άλλου»: αυτοί που πιστεύουν ότι το έμβρυο εμπίπτει στην έννοια του «άλλου»²⁶ και αυτοί που πιστεύουν ότι δεν εμπίπτει²⁷. Επίσης η άμβλωση δεν έρχεται σε αντίθεση με κάποιον συνταγματικό ή σύμφωνο με το Σύνταγμα κανόνα. Επομένως το δικαίωμα στην άμβλωση οριοθετείται από τα χρηστά ήθη, δηλαδή από τους κανόνες της εκάστοτε επικρατούσας κοινωνικής ηθικής²⁸. Παράλληλα το άρθρο 9 §1 υπόκειται επίσης στους γενικούς περιορισμούς του άρθρου 5 §1, αλλά και σε ειδικότερους περιορισμούς (Εφόσον επιτρέπεται η έρευνα σε κατοικία, είναι επιτρεπτές και άλλες ανάλογης το πολύ έντασης προσβολές του ιδιωτικού βίου).²⁹ Τέλος το άρθρο 8 §2 της Ε.Σ.Δ.Α. απαριθμεί περιοριστικά τις περιπτώσεις που είναι δυνατή η επέμβαση στην ιδιωτική ζωή³⁰ και οι οποίες ισχύουν σε συνδυασμό με το ισχύον Σύνταγμα.

²² Βλ. Κατρούγκαλος Γιώργος, «Το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1963, σελ 68.

²³ Βλ. Χρυσόγονος Κώστας, «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991, σελ 195.

²⁴ Βλ. Δαγτόγλου Π., «Ατομικά Δικαιώματα», Α' τομος 1981, σελ. 195.

²⁵ Βλ. Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., «Η άμβλωση ως πρόβλημα του Ποινικού Δικαίου», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1984, σελ. 233.

²⁶ Βλ. Κονταξής Αθ., «Ποινικός Κώδικας», Β', γ' εκδ., Αθήνα 2000, σελ 2516.

²⁷ Βλ. Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., «Η άμβλωση ως πρόβλημα του Ποινικού Δικαίου», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1984, σελ. 234.

²⁸ Βλ. Μάνεσης, «Ατομικές Ελευθερίες», σελ 62.

²⁹ Μάνεσης, «Ατομικές Ελευθερίες», σελ 227.

³⁰

5. Τριτενέργεια:

Το δικαίωμα στην άμβλωση δεν αναπτύσσει τριτενέργεια. Δεν είναι δυνατή η επίκληση και εφαρμογή του από ιδιώτη έναντι ιδιώτη. Το κράτος όμως οφείλει σύμφωνα με το άρθρο 25 §1 του Συντάγματος να διασφαλίζει την απόλυτη άσκηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όχι μόνο να μην τα παραβιάζει το ίδιο αλλά και να τα προστατεύει. Άλλωστε η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας ως μητρικό δικαίωμα, καθώς και η αμυντική και προστατευτική διάσταση του δικαιώματος της άμβλωσης ως δικαίωμα που απορρέει από την αρχή του απαραβίαστου της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής³¹ (που λειτουργεί *erga omnes*), δείχνουν αυτή την υποχρέωση του κράτους.

Κεφάλαιο 3

Α. Ελληνική Νομολογία

1. Υπόθεση τέλεσης άμβλωσης με λαβίδα χωρίς τη συναίνεση της εγκύου.
Α.Π. 341/1918 τμ. Β΄ Θ. Α΄, 1919-20, σελ 166.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

2. Υπόθεση χορήγησης εκτρωτικών φαρμάκων χωρίς τη θέληση της εγκύου
Α.Π. 415/1921, τμ. Β΄ Θ. ΑΒ΄, 1921-22, σελ 486.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

3. Υπόθεση γέννησης νεκρού εμβρύου
Α.Π. 708/1927, τμ Β΄ Θ. ΑΘ΄, 1928, σελ 292.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

³¹ Δημητρόπουλος Α. «Συνταγματικά δικαιώματα», τόμος Γ΄, Ι΄ εκδ., Αθήνα 2004, σελ. 207.

4.Υπόθεση τέλεσης άμβλωσης χωρίς συναίνεση της εγκύου,χωρίς επέλευση σωματικής βλάβης.

Α.Π. 616/1929, τμ. Β΄ Θ. ΜΑ΄ ,1930 ,σελ 115.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

5.Υπόθεση άμβλωσης χωρίς συναίνεση της μητέρας, αντικείμενο προστασίας τόσο το έμβρυο, όσο και η υγεία της μητέρας.

Α.Π. 536/1931 , τμ. Β΄ Θ. ΜΒ΄ ,1931 , σελ. 558

Αριθ. 536 (1931) Τμ. Β΄

Εισηγητής ο αρεοπαγίτης κ. Ε.Παντόπουλος.

Κακουργιοδικεϊον – αναβολή δικης χάριν κρεισσόνων αποδείξεων – τις κρινων - άμβλωσης – στοιχεία – ποινή – παράστασις ανηλικου ως πολιτ. εναγούσης – εκπροσώπησις υπό πατρός – ανώμοτος εξέτασις αυτής.

Επειδή κατά το άρθρο 167 της ποιν. δικ η εκ-

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

6.Υπόθεση άμβλωσης του αμελούς γιατρού

Εφ. Θεσ/νίκης 624/1931 Θ. ΜΓ΄ ,1932 , σελ, 119.

Αρ. 624/1931

Εισηγητής ο πρόεδρος κ. Γ.Πετρίτσης

Άμβλωσις εξ αμελείας ιατρού.Πρόωρος χρήσις εμ-

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

7.Υπόθεση τέλεσης άμβλωσης από γιατρό λόγω λανθασμένης διάγνωσης

Α.Π. 265/1954 Ποιν. Χρον. Δ΄ , 1954 , σελ 470

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

8.Υπόθεση θανάτου εγκύου λόγω αμέλειας γιατρού

Πλημμ. Καβάλας 27/1961 Αρμενόπουλος ΙΣΤ΄, 1962 , σελ . 374

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

9.Υπόθεση θεραπευτικής άμβλωσης λόγω ακατάσχετης αιμορραγίας

Πλημμ. Πειραιώς 5355/1961 , Ποιν. Χρον. ΙΒ΄ ,1962 , σελ. 512.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

10.Υπόθεση άμβλωσης ανήλικης εγκύου

Α.Π. 5423/1962 ,Ποιν. Χρον ΙΒ΄ ,1962 ,σελ. 567.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

11.Γνωμ. Εισ. Α.Π. 3/63 Ποιν. Χρον. ΙΓ΄ 1963 ,σελ 185.

Απαραίτητη συναίνεση της εγκύου.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

12.Υπόθεση άμβλωσης με συναίνεση της εγκύου.

Α.Π. 223/1963 , Ποιν. Χρον. ΙΓ΄ 1963, σελ, 484.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

13.Υπόθεση άμβλωσης με συναίνεση εγκύου που διανύει τον 4^ο μήνα κυήσεως

Α.Π. 292/1965 , Ποιν. Χρον. ΙΕ΄,1965,σελ. 598.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

14.Υπόθεση άμβλωσης λόγω αιμομιξίας.

Πλημμ. Κεφ. 13/1970 , Ποιν. Χρον. Κ΄ , 1970 , σελ 714.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

15.Στοιχεία σχετικά με την άμβλωση.

Εφ. Αθηνών 230/1971 , Ποιν.Χρον. ΚΑ΄ ,1971 , σελ 775.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

16.Υπόθεση των 4 εγκύων

Α.Π. 389/1971 , Ποιν. Χρον. ΚΑ΄ ,1971 , σελ 765.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

17.Υπόθεση της συναινούντος εγκύου εις άμβλωση δυνάμενη να παραστεί ως πολιτικώς ενάγουσα.

Πλημμ. Ρεθ. , 499/1972 , Ποιν.Χρον. ΚΒ΄ ,1972, σελ 726.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

18.Υπόθεση άμβλωσης επί εξώγαμης κυοφορίας

Πλημμ. Καρδ. 678/1974 , Ποιν. Χρον. ΚΕ΄ ,1975 , σελ 345

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

19.Υπόθεση μη νομιμοποίησης παράστασης εγκύου ως πολιτικώς ενάγουσα.
Α.Π. 54/1978 ,τμ. Δ΄, ΝοΒ 26, 1978 ,σελ 546.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

20.Υπόθεση του γιατρού μαιευτικής κλινικής Άρτας.
Α.Π. 381/1979 , Ποιν.Χρον. ΚΘ΄, 1979 ,σελ 506.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

21.Υπόθεση γιατρού που κρίνεται ένοχος παρά τη συναίνεση της εγκύου σε
άμβλωση
Α.Π. 1188/1979 , Ποιν. Χρον. Α΄,1980 ,σελ 243.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

22.Υπόθεση άμβλωσης λόγω βασμού.
Εφ. Αθηνών 8/1984 , Ποιν. Χρον. ΑΔ΄,1984 σελ 864.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

23.Υπόθεση του γυναικολόγου συζύγου

Α.Π 424/1984 , Ποιν.Χρον. ΛΔ´ ,1984, σελ 843.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

24.Υπόθεση δολοφονίας εγκύου στον 9^ο μήνα κύησης από το σύζυγό της.

Α.Π. 263/1989 , Ποιν. Χρον. ΛΘ´ , 1989 , σελ. 842.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

επαγγελματική και κοινωνική ζωή.Με τα παραπάνω,τα οποία εκθέτονται στο αιτιολογικό της προσβαλλόμενης απόφασης αναλυτικότερα,υπάρχει στην απόφαση η απαιτούμενη κατά το άρθρο 93

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

25.Υπόθεση αστυφύλακα που οδήγησε τη μνηστή του σε άμβλωση χωρίς τη συναίνεσή της.

Α.Π. 75/1991 , Ποιν. Χρον. ΜΑ´ , 1991 , σελ. 837.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

26. Υπόθεση του Μαιευτικού Κέντρου Αθηνών «ΕΛΕΝΑ ΕΠ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ»
Ειρ. Αθ. 1397/1997 , Ποιν. Χρον. ΜΖ' , 1997 , σελ 1338.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Κεφάλαιο 4

Α. Διεθνής Νομολογία

Τα εθνικά συνταγματικά δικαστήρια ασχολήθηκαν με το θέμα της άμβλωσης εκδίδοντας σημαντικές αποφάσεις για το καθεστώς της. Κυρίως τους απασχόλησαν η συνταγματικότητα της άμβλωσης, ο συμβιβασμός των δικαιωμάτων της μητέρας και η προστασία του εμβρύου καθώς σε κανένα Σύνταγμα, εκτός της Ιρλανδίας³², δεν υπάρχει ρητή διάταξη για την προστασία της εν γενέσει ζωής. Τα περισσότερα δικαστήρια τάχθηκαν υπέρ της φιλελευθεροποίησης της άμβλωσης με εξαίρεση αυτή του γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου. Στην BVerfG 39,1³³ το δικαστήριο έκρινε ότι το κυοφορούμενο απολαμβάνει απόλυτη συνταγματική προστασία όπως κάθε άνθρωπος και συνεπώς είναι επιτακτική η ποινική αποδοκιμασία της άμβλωσης, με αποτέλεσμα να κρίνει αντισυνταγματική κάθε διάταξη για αποποινικοποίηση της άμβλωσης. Αργότερα το ίδιο δικαστήριο της 28.5.1993 (BVerfG 88,203)³⁴ επέμεινε στις ίδιες θέσεις. Αντίθετα το Ανώτατο Δικαστήριο των Η.Π.Α. έκρινε στηριζόμενο στην 14^η τροποποίηση του Συντάγματος των Η.Π.Α. (η οποία απαγορεύει περιορισμού στην ελευθερία χωρίς “due process of law”) αντισυνταγματική νομοθεσία που εμπόδιζε τις άμβλώσεις με την Roe v. Wade. Στη συνέχεια υιοθετήθηκε μια συντηρητική προσέγγιση του Συντάγματος με την απόφαση Webster v. Reproductive Health Services, όμως με την απόφαση Planned Parenthood v. Casey εδραιώθηκε το δικαίωμα στην άμβλωση, ο πυρήνας της Roe v. Wade επέζησε κάτω από το πρίσμα της αρχής της συνέχειας της νομολογίας³⁵. Η Roe προστατεύει το δικαίωμα στην άμβλωση ως επέκταση του δικαιώματος της ελευθερίας σε θέματα σεξουαλικής ζωής και ως έκφραση του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή (δικαιώματα που καθιερώθηκαν με την Griswold v. Connecticut). Τέλος το ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε με απόφαση

³² The State acknowledges the right to life of the unborn and, with due regard to the equal right to life of the mother, guarantees in its laws to respect and, as far as practicable, by its laws to defend and vindicate that right.
- Constitution of Ireland.

³³ Το Σ Β', 1976, σελ. 212 επ., σχολιασμός υπό Κ. Ζώρα και Γ. Κασιμάτη.

³⁴ Υ., 1993, σελ. 1237, παρουσίαση υπό Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου.

³⁵ Το Σ 3/1995, σελ 647, παρουσίαση υπό Αλκμήνη Φωτιάδου.

της 18.2.1975 μερικά αντισυνταγματική διάταξη του Π.Κ. που θεωρούσε έγκλημα τη συναινετική άμβλωση γυναίκας³⁶, ενώ το γαλλικό Συνταγματικό Συμβούλιο σε απόφαση της 15.1.1975 νομιμοποιεί την εκούσια άμβλωση³⁷.

1. BVerfG 39,1

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

2. BVerfG 88,203

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

3. Roe v. Wade 410 U.S. 113 (1973)

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

³⁶ ΤοΣ ΣΤ', 1980, σελ. 241 επ., παρουσίαση από το Σπύρο Φλογαίτη.

³⁷ ΤοΣ Β', 1976, παρατηρήσεις υπό Louis Favoreu και Loïc Philip. Παράλληλα σχολιασμός και από τον Jean Rivoero στο περιοδικό Actualite Juridique – Droit Administratif.

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

4.Planned Parenthood v. Casey

505 U.S. 833

SUPREME COURT OF THE UNITED STATES

**PLANNED PARENTHOOD of SOUTHEASTERN PENNSYLVANIA, ET
AL.**

v.

CASEY, GOVERNOR OF PENNSYLVANIA, ET AL.

CERTIORARI TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE THIRD CIRCUIT

No. 91-744.

Argued April 22, 1992

Decided June 29, 1992¹

Syllabus

At issue are five provisions of the Pennsylvania Abortion Control Act of 1982: § 3205, which requires that a woman seeking an abortion give her informed consent prior to the procedure, and specifies that she be provided with certain information at least 24 hours before the abortion is performed; § 3206, which mandates the informed consent of one

parent for a minor to obtain an abortion, but provides a judicial bypass procedure; § 3209, which commands that, unless certain exceptions apply, a married woman seeking an abortion must sign a statement indicating that she has notified her husband; § 3203, which defines a "medical emergency" that will excuse compliance with the foregoing requirements; and §§ 3207(b), 3214(a), and 3214(f), which impose certain reporting requirements on facilities providing abortion services. Before any of the provisions took effect, the petitioners, five abortion clinics and a physician representing himself and a class of doctors who provide abortion services, brought this suit seeking a declaratory judgment that each of the provisions was unconstitutional on its face, as well as injunctive relief. The District Court held all the provisions unconstitutional, and permanently enjoined their enforcement. The Court of Appeals affirmed in part and reversed in part, striking down the husband notification provision but upholding the others.

Held: The judgment in No. 91-902 is affirmed; the judgment in No. 91-744 is affirmed in part and reversed in part, and the case is remanded.

947 F.2d 682 (CA3 1991): No. 91-902, affirmed; No. 91-744, affirmed in part, reversed in part, and remanded.

JUSTICE O'CONNOR, JUSTICE KENNEDY, and JUSTICE SOUTER delivered the opinion of the Court with respect to Parts I, II, and III, concluding that:

1. Consideration of the fundamental constitutional question resolved by [Roe v. Wade, 410 U.S. 113 <conlaw.htm>](#), principles of institutional integrity, and the rule of *stare decisis* require that *Roe's* essential holding be retained [505 U.S. 834] and reaffirmed as to each of its three parts: (1) a recognition of a woman's right to choose to have an abortion before fetal viability and to obtain it without undue interference from the State, whose pre-viability interests are not strong enough to support an abortion prohibition or the imposition of substantial obstacles to the woman's effective right to elect the procedure; (2) a confirmation of the State's power to restrict abortions after viability, if the law contains exceptions for pregnancies endangering a woman's life or health; and (3) the principle that the State has legitimate interests from the outset of the pregnancy in protecting the health of the woman and the life of the fetus that may become a child. Pp. 844-869.

(a) A reexamination of the principles that define the woman's rights and the State's authority regarding abortions is required by the doubt this Court's subsequent decisions have cast upon the meaning and reach of *Roe's* central holding, by the fact that THE CHIEF JUSTICE would overrule *Roe*, and by the necessity that state and federal courts and legislatures have adequate guidance on the subject. Pp. 844-845.

(b) *Roe* determined that a woman's decision to terminate her pregnancy is a "liberty" protected against state interference by the substantive component of the Due Process Clause of the Fourteenth Amendment. Neither the Bill of Rights nor the specific practices of States at the time of the Fourteenth Amendment's adoption marks the outer limits of the substantive sphere of such "liberty." Rather, the adjudication of substantive due process claims may require this Court to exercise its reasoned judgment in determining the boundaries between the individual's liberty and the demands of organized society. The Court's decisions have afforded constitutional protection to personal decisions relating to marriage, *see, e.g., Loving v. Virginia*, 388 U.S. 1, procreation, *Skinner v. Oklahoma*, 316 U.S. 535, family relationships, *Prince v. Massachusetts*, 321 U.S. 158, child rearing and education, *Pierce v. Society of Sisters*, 268 U.S. 510, and contraception, *see, e.g., Griswold v. Connecticut, <conlaw.htm> 381 U.S. 479 <conlaw.htm>*, and have recognized the right of the individual to be free from unwarranted governmental intrusion into matters so fundamentally affecting a person as the decision whether to bear or beget a child,

[Eisenstadt v. Baird, 405 U.S. 438 <conlaw.htm>](#), 453. *Roe's* central holding properly invoked the reasoning and tradition of these precedents. Pp. 846-853.

(c) Application of the doctrine of *stare decisis* confirms that *Roe's* essential holding should be reaffirmed. In reexamining that holding, the Court's judgment is informed by a series of prudential and pragmatic considerations designed to test the consistency of overruling the holding with the ideal of the rule of law, and to gauge the respective costs of reaffirming and overruling. Pp. 854-855. [505 U.S. 835]

(d) Although *Roe* has engendered opposition, it has in no sense proven unworkable, representing as it does a simple limitation beyond which a state law is unenforceable. P. 855.

(e) The *Roe* rule's limitation on state power could not be repudiated without serious inequity to people who, for two decades of economic and social developments, have organized intimate relationships and made choices that define their views of themselves and their places in society, in reliance on the availability of abortion in the event that contraception should fail. The ability of women to participate equally in the economic and social life of the Nation has been facilitated by their ability to control their reproductive lives. The Constitution serves human values, and while the effect of reliance on *Roe* cannot be exactly measured, neither can the certain costs of overruling *Roe* for people who have ordered their thinking and living around that case be dismissed. Pp. 855-856.

(f) No evolution of legal principle has left *Roe's* central rule a doctrinal anachronism discounted by society. If *Roe* is placed among the cases exemplified by *Griswold, supra*, it is clearly in no jeopardy, since subsequent constitutional developments have neither disturbed, nor do they threaten to diminish, the liberty recognized in such cases. Similarly, if *Roe* is seen as stating a rule of personal autonomy and bodily integrity, akin to cases recognizing limits on governmental power to mandate medical treatment or to bar its rejection, this Court's post-*Roe* decisions accord with *Roe's* view that a State's interest in the protection of life falls short of justifying any plenary override of individual liberty claims. *See, e.g., Cruzan v. Director, Missouri Dept. of Health*, 497 U.S. 261. Finally, if *Roe* is classified as *sui generis*, there clearly has been no erosion of its central determination. It was expressly reaffirmed in *Akron v. Akron Center for Reproductive Health*, 462 U.S. 416 (*Akron I*), and [Thornburgh v. American College of Obstetricians and Gynecologists, 476 U.S. 747 <conlaw.htm>](#); and, in [Webster v. Reproductive Health Services, 492 U.S. 490 <conlaw.htm>](#), a majority either voted to reaffirm or declined to address the constitutional validity of *Roe's* central holding. Pp. 857-859.

(g) No change in *Roe's* factual underpinning has left its central holding obsolete, and none supports an argument for its overruling. Although subsequent maternal health care advances allow for later abortions safe to the pregnant woman, and post-*Roe* neonatal care developments have advanced viability to a point somewhat earlier, these facts go only to the scheme of time limits on the realization of competing interests. Thus, any later divergences from the factual premises of *Roe* have no bearing on the validity of its central holding, that viability marks the earliest point at which the State's interest in fetal [505 U.S. 836] life is constitutionally adequate to justify a legislative ban on nontherapeutic abortions. The soundness or unsoundness of that constitutional judgment in no sense turns on when viability occurs. Whenever it may occur, its attainment will continue to serve as the critical fact. Pp. 860.

(h) A comparison between *Roe* and two decisional lines of comparable significance -- the line identified with *Lochner v. New York*, 198 U.S. 45, and the line that began with *Plessy v. Ferguson*, 163 U.S. 537 -- confirms the result reached here. Those lines were overruled -

- by, respectively, *West Coast Hotel Co. v. Parrish*, 300 U.S. 379, and *Brown v. Board of Education*, 347 U.S. 483 -- on the basis of facts, or an understanding of facts, changed from those which furnished the claimed justifications for the earlier constitutional resolutions. The overruling decisions were comprehensible to the Nation, and defensible, as the Court's responses to changed circumstances. In contrast, because neither the factual underpinnings of *Roe's* central holding nor this Court's understanding of it has changed (and because no other indication of weakened precedent has been shown), the Court could not pretend to be reexamining *Roe* with any justification beyond a present doctrinal disposition to come out differently from the *Roe* Court. That is an inadequate basis for overruling a prior case. Pp. 861-864.

(i) Overruling *Roe's* central holding would not only reach an unjustifiable result under *stare decisis* principles, but would seriously weaken the Court's capacity to exercise the judicial power and to function as the Supreme Court of a Nation dedicated to the rule of law. Where the Court acts to resolve the sort of unique, intensely divisive controversy reflected in *Roe*, its decision has a dimension not present in normal cases, and is entitled to rare precedential force to counter the inevitable efforts to overturn it and to thwart its implementation. Only the most convincing justification under accepted standards of precedent could suffice to demonstrate that a later decision overruling the first was anything but a surrender to political pressure and an unjustified repudiation of the principle on which the Court staked its authority in the first instance. Moreover, the country's loss of confidence in the Judiciary would be underscored by condemnation for the Court's failure to keep faith with those who support the decision at a cost to themselves. A decision to overrule *Roe's* essential holding under the existing circumstances would address error, if error there was, at the cost of both profound and unnecessary damage to the Court's legitimacy and to the Nation's commitment to the rule of law. Pp. 864-869.

JUSTICE O'CONNOR, JUSTICE KENNEDY, and JUSTICE SOUTER concluded in Part IV that an examination of *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113, and [505 U.S. 837] subsequent cases, reveals a number of guiding principles that should control the assessment of the Pennsylvania statute:

(a) To protect the central right recognized by *Roe* while at the same time accommodating the State's profound interest in potential life, *see, id.* at 162, the undue burden standard should be employed. An undue burden exists, and therefore a provision of law is invalid, if its purpose or effect is to place substantial obstacles in the path of a woman seeking an abortion before the fetus attains viability.

(b) *Roe's* rigid trimester framework is rejected. To promote the State's interest in potential life throughout pregnancy, the State may take measures to ensure that the woman's choice is informed. Measures designed to advance this interest should not be invalidated if their purpose is to persuade the woman to choose childbirth over abortion. These measures must not be an undue burden on the right.

(c) As with any medical procedure, the State may enact regulations to further the health or safety of a woman seeking an abortion, but may not impose unnecessary health regulations that present a substantial obstacle to a woman seeking an abortion.

(d) Adoption of the undue burden standard does not disturb *Roe's* holding that, regardless of whether exceptions are made for particular circumstances, a State may not prohibit any woman from making the ultimate decision to terminate her pregnancy before viability.

(e) *Roe's* holding that, "subsequent to viability, the State, in promoting its interest in the potentiality of human life, may, if it chooses, regulate, and even proscribe, abortion except where it is necessary, in appropriate medical judgment, for the preservation of the life or

health of the mother" is also reaffirmed. *Id.* at 164-165. [Pp. 869-879. <50513.htm>](#)

JUSTICE O'CONNOR, JUSTICE KENNEDY, and JUSTICE SOUTER delivered the opinion of the Court with respect to Parts V-A and V-C, concluding that:

1. As construed by the Court of Appeals, § 3203's medical emergency definition is intended to assure that compliance with the State's abortion regulations would not in any way pose a significant threat to a woman's life or health, and thus does not violate the essential holding of *Roe, supra*, at 164. Although the definition could be interpreted in an unconstitutional manner, this Court defers to lower federal court interpretations of state law unless they amount to "plain" error. Pp. 879-880.

2. Section 3209's husband notification provision constitutes an undue burden, and is therefore invalid. A significant number of women will likely be prevented from obtaining an abortion just as surely as if Pennsylvania had outlawed the procedure entirely. The fact that § 3209 may affect fewer than one percent of women seeking abortions does not save it from facial invalidity, since the proper focus of constitutional inquiry [505 U.S. 838] is the group for whom the law is a restriction, not the group for whom it is irrelevant.

Furthermore, it cannot be claimed that the father's interest in the fetus' welfare is equal to the mother's protected liberty, since it is an inescapable biological fact that state regulation with respect to the fetus will have a far greater impact on the pregnant woman's bodily integrity than it will on the husband. Section 3209 embodies a view of marriage consonant with the common law status of married women, but repugnant to this Court's present understanding of marriage and of the nature of the rights secured by the Constitution. *See Planned Parenthood of Central Mo. v. Danforth, <conlaw.htm> 428 U.S. 52 <conlaw.htm>*, 69. Pp. 887-898.

JUSTICE O'CONNOR, JUSTICE KENNEDY, and JUSTICE SOUTER, joined by JUSTICE STEVENS, concluded in Part V-E that all of the statute's recordkeeping and reporting requirements, except that relating to spousal notice, are constitutional. The reporting provision relating to the reasons a married woman has not notified her husband that she intends to have an abortion must be invalidated, because it places an undue burden on a woman's choice. Pp. 900-901.

JUSTICE O'CONNOR, JUSTICE KENNEDY, and JUSTICE SOUTER concluded in Parts V-B and V-D that:

1. Section 3205's informed consent provision is not an undue burden on a woman's constitutional right to decide to terminate a pregnancy. To the extent *Akron I*, 462 U.S. at 444, and *Thornburgh*, 476 U.S. at 762, find a constitutional violation when the government requires, as it does here, the giving of truthful, nonmisleading information about the nature of the abortion procedure, the attendant health risks and those of childbirth, and the "probable gestational age" of the fetus, those cases are inconsistent with *Roe's* acknowledgement of an important interest in potential life, and are overruled. Requiring that the woman be informed of the availability of information relating to the consequences to the fetus does not interfere with a constitutional right of privacy between a pregnant woman and her physician, since the doctor-patient relation is derivative of the woman's position, and does not underlie or override the abortion right. Moreover, the physician's First Amendment rights not to speak are implicated only as part of the practice of medicine, which is licensed and regulated by the State. There is no evidence here that requiring a doctor to give the required information would amount to a substantial obstacle to a woman seeking abortion.

The premise behind *Akron I's* invalidation of a waiting period between the provision of the information deemed necessary to informed consent and the performance of an abortion, *id.*

462 U.S. at 450, is also wrong. Although § 3205's 24-hour waiting period may make some abortions more expensive and less convenient, it cannot be said that it is invalid [505 U.S. 839] on the present record and in the context of this facial challenge. Pp. 881-887.

2. Section 3206's one-parent consent requirement and judicial bypass procedure are constitutional. *See, e.g., Ohio v. Akron Center for Reproductive Health*, [<conlaw.htm> 497 U.S. 502 <conlaw.htm>](#), 510-519. Pp. 899-900.

[JUSTICE BLACKMUN <505bkm1.htm>](#) concluded that application of the strict scrutiny standard of review required by this Court's abortion precedents results in the invalidation of all the challenged provisions in the Pennsylvania statute, including the reporting requirements, and therefore concurred in the judgment that the requirement that a pregnant woman report her reasons for failing to provide spousal notice is unconstitutional. [Pp. 930, 934-936. <505bkm1.htm>](#)

[THE CHIEF JUSTICE <505rnq1.htm>](#), joined by JUSTICE WHITE, JUSTICE SCALIA, and JUSTICE THOMAS, concluded that:

1. Although *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113, is not directly implicated by the Pennsylvania statute, which simply regulates, and does not prohibit, abortion, a reexamination of the "fundamental right" *Roe* accorded to a woman's decision to abort a fetus, with the concomitant requirement that any state regulation of abortion survive "strict scrutiny," *id.* at 154-156, is warranted by the confusing and uncertain state of this Court's post-*Roe* decisional law. A review of post-*Roe* cases demonstrates both that they have expanded upon *Roe* in imposing increasingly greater restrictions on the States, *see Thornburgh v. American College of Obstetricians and Gynecologists*, 476 U.S. 747, 783 (Burger, C.J., dissenting), and that the Court has become increasingly more divided, none of the last three such decisions having commanded a majority opinion, *see Ohio v. Akron Center for Reproductive Health*, 497 U.S. 502; [Hodgson v. Minnesota, 497 U.S. 417 <conlaw.htm>](#); *Webster v. Reproductive Health Services*, 492 U.S. 490. This confusion and uncertainty complicated the task of the Court of Appeals, which concluded that the "undue burden" standard adopted by JUSTICE O'CONNOR in *Webster* and *Hodgson* governs the present cases. [Pp. 944-951. <505rnq1.htm>](#)

2. The *Roe* Court reached too far when it analogized the right to abort a fetus to the rights involved in *Pierce v. Society of Sisters*, 268 U.S. 510; *Meyer v. Nebraska*, 262 U.S. 390; *Loving v. Virginia*, 388 U.S. 1; and *Griswold v. Connecticut*, 381 U.S. 479, and thereby deemed the right to abortion to be "fundamental." None of these decisions endorsed an all-encompassing "right of privacy," as *Roe, supra*, 410 U.S. at 152-153, claimed. Because abortion involves the purposeful termination of potential life, the abortion decision must be recognized as *sui generis*, different in kind from the rights protected in the earlier cases under the rubric of personal or family privacy and autonomy. And the historical traditions of the American people -- as evidenced by the English common [505 U.S. 840] law and by the American abortion statutes in existence both at the time of the Fourteenth Amendment's adoption and *Roe's* issuance -- do not support the view that the right to terminate one's pregnancy is "fundamental." Thus, enactments abridging that right need not be subjected to strict scrutiny. [Pp. 951-953. <505rnq1.htm>](#)

3. The undue burden standard adopted by the joint opinion of JUSTICES O'CONNOR, KENNEDY, and SOUTER has no basis in constitutional law, and will not result in the sort of simple limitation, easily applied, which the opinion anticipates. To evaluate abortion regulations under that standard, judges will have to make the subjective, unguided determination whether the regulations place "substantial obstacles" in the path of a woman seeking an abortion, undoubtedly engendering a variety of conflicting views. The standard

presents nothing more workable than the trimester framework the joint opinion discards, and will allow the Court, under the guise of the Constitution, to continue to impart its own preferences on the States in the form of a complex abortion code. [Pp. 964-966. <505rnq1.htm>](#)

4. The correct analysis is that set forth by the plurality opinion in *Webster, supra*: a woman's interest in having an abortion is a form of liberty protected by the Due Process Clause, but States may regulate abortion procedures in ways rationally related to a legitimate state interest. [P. 966. <505rnq1.htm>](#)

5. Section 3205's requirements are rationally related to the State's legitimate interest in assuring that a woman's consent to an abortion be fully informed. The requirement that a physician disclose certain information about the abortion procedure and its risks and alternatives is not a large burden, and is clearly related to maternal health and the State's interest in informed consent. In addition, a State may rationally decide that physicians are better qualified than counselors to impart this information and answer questions about the abortion alternatives' medical aspects. The requirement that information be provided about the availability of paternal child support and state-funded alternatives is also related to the State's informed consent interest, and furthers the State's interest in preserving unborn life. That such information might create some uncertainty and persuade some women to forgo abortions only demonstrates that it might make a difference, and is therefore relevant to a woman's informed choice. In light of this plurality's rejection of *Roe's* "fundamental right" approach to this subject, the Court's contrary holding in *Thornburgh* is not controlling here. For the same reason, this Court's previous holding invalidating a State's 24-hour mandatory waiting period should not be followed. The waiting period helps ensure that a woman's decision to abort is a well-considered one, and rationally furthers the State's legitimate interest in maternal health and [505 U.S. 841] in unborn life. It may delay, but does not prohibit, abortions; and both it and the informed consent provisions do not apply in medical emergencies. [Pp. 966-970. <505rnq2.htm>](#)

6. The statute's parental consent provision is entirely consistent with this Court's previous decisions involving such requirements. *See, e.g., Planned Parenthood Association of Kansas City, Missouri, Inc. v. Ashcroft*, 462 U.S. 476. It is reasonably designed to further the State's important and legitimate interest "in the welfare of its young citizens, whose immaturity, inexperience, and lack of judgment may sometimes impair their ability to exercise their rights wisely" *Hodgson, supra*, 497 U.S. at 444. [Pp. 970-971. <505rnq2.htm>](#)

7. Section 3214(a)'s requirement that abortion facilities file a report on each abortion is constitutional, because it rationally furthers the State's legitimate interests in advancing the state of medical knowledge concerning maternal health and prenatal life, in gathering statistical information with respect to patients, and in ensuring compliance with other provisions of the Act, while keeping the reports completely confidential. Public disclosure of other reports made by facilities receiving public funds -- those identifying the facilities and any parent, subsidiary, or affiliated organizations, § 3207(b), and those revealing the total number of abortions performed, broken down by trimester, § 3214(f) -- are rationally related to the State's legitimate interest in informing taxpayers as to who is benefiting from public funds and what services the funds are supporting; and records relating to the expenditure of public funds are generally available to the public under Pennsylvania law. [Pp. 979-981. <505rnq2.htm>](#)

[JUSTICE SCALIA <505scl1.htm>](#), joined by THE CHIEF JUSTICE, JUSTICE WHITE, and JUSTICE THOMAS, concluded that a woman's decision to abort her unborn child is not a constitutionally protected "liberty," because (1) the Constitution says absolutely

nothing about it, and (2) the longstanding traditions of American society have permitted it to be legally proscribed. *See, e.g., Ohio v. Akron Center for Reproductive Health*, 497 U.S. 502, 520 (SCALIA, J., concurring). The Pennsylvania statute should be upheld in its entirety under the rational basis test. [Pp. 979-981 <505scl1.htm>](#).

[O'CONNOR, KENNEDY, and SOUTER, JJ. <50511.htm>](#), announced the judgment of the Court and delivered the opinion of the Court with respect to Parts I, II, III, V-A, V-C, and VI, in which BLACKMUN and STEVENS, JJ., joined, an opinion with respect to Part V-E, in which STEVENS, J., joined, and an opinion with respect to Parts IV, V-B, and V-D. [STEVENS, J. <505stv1.htm>](#), filed an opinion concurring in part and dissenting in part, *post*, p. 911. [BLACKMUN, J. <505bkm1.htm>](#), filed an opinion concurring in part, concurring in the judgment in part, and dissenting in part, *post*, p. 922. [REHNQUIST, C.J. <505rnq1.htm>](#), filed an opinion concurring in the judgment in part and dissenting in part, in which [505 U.S. 842] WHITE, SCALIA, and THOMAS, JJ., joined, *post*, p. 944. [SCALIA, J. <505scl1.htm>](#), filed an opinion concurring in the judgment in part and dissenting in part, in which REHNQUIST, C.J., and WHITE and THOMAS, JJ., joined, *post*, p. 979.

- Together with No. 91-902, *Casey, Governor of Pennsylvania, et al. v. Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania et al.*, also on certiorari to the same court.

5. Webster v. Reproductive Health Services

U.S. SUPREME COURT

WEBSTER v. REPRODUCTIVE HEALTH SERVICES, 492 U.S. 490 (1989)

492 U.S. 490

WEBSTER, ATTORNEY GENERAL OF MISSOURI, ET AL. v. REPRODUCTIVE HEALTH SERVICES ET AL. APPEAL FROM THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE EIGHTH CIRCUIT No. 88-605.

Argued April 26, 1989 Decided July 3, 1989

[REHNQUIST <Rehnquist.asp>](#), C. J., announced the judgment of the Court and delivered the opinion for a unanimous Court with respect to Part II-C, the opinion of the Court with respect to Parts I, II-A, and II-B, in which WHITE, O'CONNOR, SCALIA, and KENNEDY, JJ., joined, and an opinion with respect to Parts II-D and III, in which WHITE and KENNEDY, JJ., joined. [O'CONNOR <OConnor.asp>](#), J., *post*, p. 522, and [SCALIA <Scalia.asp>](#), J., *post*, p. 532, filed opinions concurring in part and concurring in the judgment. [BLACKMUN <Blackmun.asp>](#), J., filed an opinion concurring in part and dissenting in part, in which BRENNAN and MARSHALL, JJ., joined, *post*, p. 537. [STEVENS <Stevens.asp>](#), J., filed an opinion concurring in part and dissenting in part, *post*, p. 560.

Appellees, state-employed health professionals and private nonprofit corporations providing abortion services, brought suit in the District Court for declaratory and injunctive relief challenging the constitutionality of a Missouri statute regulating the performance of abortions. The statute, inter alia: (1) sets forth "findings" in its preamble that "[t]he life of each human being begins at conception," and that "unborn children have protectable interests in life, health, and well-being," 1.205.1(1), (2), and requires that all state laws be

interpreted to provide unborn children with the same rights enjoyed by other persons, subject to the Federal Constitution and this Court's precedents, 1.205.2; (2) specifies that a physician, prior to performing an abortion on any woman whom he has reason to believe is 20 or more weeks pregnant, must ascertain whether the fetus is "viable" by performing "such medical examinations and tests as are necessary to make a finding of [the fetus'] gestational age, weight, and lung maturity," 188.029; (3) prohibits the use of public employees and facilities to perform or assist abortions not necessary to save the mother's life, 188.210, 188.215; and (4) makes it unlawful to use public funds, employees, or facilities for the purpose of "encouraging or counseling" a woman to have an abortion not necessary to save her life, 188.205, 188.210, 188.215. The District Court struck down each of the above provisions, among others, and enjoined their enforcement. The Court of Appeals affirmed, ruling that the provisions in question violated this Court's decisions in *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113 , and subsequent cases.

Held:

The judgment is reversed.

851 F.2d 1071, reversed.

THE CHIEF JUSTICE delivered the opinion of the Court with respect to Parts I, II-A, II-B, and II-C, concluding that:

1. This Court need not pass on the constitutionality of the Missouri statute's preamble. In invalidating the preamble, the Court of Appeals misconceived the meaning of the dictum in *Akron v. Akron Center for Reproductive Health, Inc.*, 462 U.S. 416, 444 , that "a State may not adopt one theory of when life begins to justify its regulation of [492 U.S. 490, 491] abortions." That statement means only that a State could not "justify" any abortion regulation otherwise invalid under *Roe v. Wade* on the ground that it embodied the State's view about when life begins. The preamble does not by its terms regulate abortions or any other aspect of appellees' medical practice, and 1.205.2 can be interpreted to do no more than offer protections to unborn children in tort and probate law, which is permissible under *Roe v. Wade*, *supra*, at 161-162. This Court has emphasized that *Roe* implies no limitation on a State's authority to make a value judgment favoring childbirth over abortion, *Maher v. Roe*, 432 U.S. 464, 474 , and the preamble can be read simply to express that sort of value judgment. The extent to which the preamble's language might be used to interpret other state statutes or regulations is something that only the state courts can definitively decide, and, until those courts have applied the preamble to restrict appellees' activities in some concrete way, it is inappropriate for federal courts to address its meaning. *Alabama State Federation of Labor v. McAdory*, 325 U.S. 450, 460 . Pp. 504-507.

2. The restrictions in 188.210 and 188.215 of the Missouri statute on the use of public employees and facilities for the performance or assistance of nontherapeutic abortions do not contravene this Court's abortion decisions. The Due Process Clauses generally confer no affirmative right to governmental aid, even where such aid may be necessary to secure life, liberty, or property interests of which the government may not deprive the individual. *DeShaney v. Winnebago County Dept. of Social Services*, 489 U.S. 189, 196 . Thus, in *Maher v. Roe*, *supra*; *Poelker v. Doe*, 432 U.S. 519 ; and *Harris v. McRae*, 448 U.S. 297 , this Court upheld governmental regulations withholding public funds for nontherapeutic abortions but allowing payments for medical services related to childbirth, recognizing that a government's decision to favor childbirth over abortion through the allocation of public funds does not violate *Roe v. Wade*. A State may implement that same value judgment through the allocation of other public resources, such as hospitals and medical staff. There is no merit to the claim that *Maher*, *Poelker*, and *McRae* must be distinguished on the

grounds that preventing access to a public facility narrows or forecloses the availability of abortion. Just as in those cases, Missouri's decision to use public facilities and employees to encourage childbirth over abortion places no governmental obstacle in the path of a woman who chooses to terminate her pregnancy, but leaves her with the same choices as if the State had decided not to operate any hospitals at all. The challenged provisions restrict her ability to obtain an abortion only to the extent that she chooses to use a physician affiliated with a public hospital. Also without merit is the [492 U.S. 490, 492] assertion that Maher, Poelker, and McRae must be distinguished on the ground that, since the evidence shows that all of a public facility's costs in providing abortion services are recouped when the patient pays such that no public funds are expended, the Missouri statute goes beyond expressing a preference for childbirth over abortion by creating an obstacle to the right to choose abortion that cannot stand absent a compelling state interest. Nothing in the Constitution requires States to enter or remain in the abortion business or entitles private physicians and their patients access to public facilities for the performance of abortions. Indeed, if the State does recoup all of its costs in performing abortions and no state subsidy, direct or indirect, is available, it is difficult to see how any procreational choice is burdened by the State's ban on the use of its facilities or employees for performing abortions. The cases in question all support the view that the State need not commit any resources to performing abortions, even if it can turn a profit by doing so. Pp. 507-511.

3. The controversy over 188.205's prohibition on the use of public funds to encourage or counsel a woman to have a nontherapeutic abortion is moot. The Court of Appeals did not consider 188.205 separately from 188.210 and 188.215 - which respectively prohibit the use of public employees and facilities for such counseling - in holding all three sections unconstitutionally vague and violative of a woman's right to choose an abortion. Missouri has appealed only the invalidation of 188.205. In light of the State's claim, which this Court accepts for purposes of decision, that 188.205 is not directed at the primary conduct of physicians or health care providers, but is simply an instruction to the State's fiscal officers not to allocate public funds for abortion counseling, appellees contend that they are not "adversely" affected by the section and therefore that there is no longer a case or controversy before the Court on this question. Since plaintiffs are masters of their complaints even at the appellate stage, and since appellees no longer seek equitable relief on their 188.205 claim, the Court of Appeals is directed to vacate the District Court's judgment with instructions to dismiss the relevant part of the complaint with prejudice. *Deakins v. Monaghan*, 484 U.S. 193, 200 . Pp. 511-513.

THE CHIEF JUSTICE, joined by JUSTICE WHITE and JUSTICE KENNEDY, concluded in Parts II-D and III that:

1. Section 188.029 of the Missouri statute - which specifies, in its first sentence, that a physician, before performing an abortion on a woman he has reason to believe is carrying an unborn child of 20 or more weeks gestational age, shall first determine if the unborn child is viable by using that degree of care, skill, and proficiency that is commonly exercised by practitioners in the field; but which then provides, in its second sentence, that, in making the viability determination, the physician shall [492 U.S. 490, 493] perform such medical examinations and tests as are necessary to make a finding of the unborn child's gestational age, weight, and lung maturity - is constitutional, since it permissibly furthers the State's interest in protecting potential human life. Pp. 513-521.

(a) The Court of Appeals committed plain error in reading 188.029 as requiring that after 20 weeks the specified test must be performed. That section makes sense only if its second sentence is read to require only those tests that are useful in making subsidiary viability findings. Reading the sentence to require the tests in all circumstances, including when the

physician's reasonable professional judgment indicates that they would be irrelevant to determining viability or even dangerous to the mother and the fetus, would conflict with the first sentence's requirement that the physician apply his reasonable professional skill and judgment. It would also be incongruous to read the provision, especially the word "necessary," to require tests irrelevant to the expressed statutory purpose of determining viability. Pp. 514-515.

(b) Section 188.029 is reasonably designed to ensure that abortions are not performed where the fetus is viable. The section's tests are intended to determine viability, the State having chosen viability as the point at which its interest in potential human life must be safeguarded. The section creates what is essentially a presumption of viability at 20 weeks, which the physician, prior to performing an abortion, must rebut with tests - including, if feasible, those for gestational age, fetal weight, and lung capacity - indicating that the fetus is not viable. While the District Court found that uncontradicted medical evidence established that a 20-week fetus is not viable, and that 23 1/2 to 24 weeks' gestation is the earliest point at which a reasonable possibility of viability exists, it also found that there may be a 4-week error in estimating gestational age, which supports testing at 20 weeks. Pp. 515-516.

(c) Section 188.029 conflicts with *Roe v. Wade* and cases following it. Since the section's tests will undoubtedly show in many cases that the fetus is not viable, the tests will have been performed for what were in fact second-trimester abortions. While *Roe*, 410 U.S., at 162, recognized the State's interest in protecting potential human life as "important and legitimate," it also limited state involvement in second-trimester abortions to protecting maternal health, *id.*, at 164, and allowed States to regulate or proscribe abortions to protect the unborn child only after viability, *id.*, at 165. Since the tests in question regulate the physician's discretion in determining the viability of the fetus, 188.029 conflicts with language in *Colautti v. Franklin*, 439 U.S. 379, 388-389, stating that the viability determination is, and must be, a matter for the responsible attending physician's judgment. And, in light of District Court findings that the tests increase the expenses of abortion, their validity [492 U.S. 490, 494] may also be questioned under *Akron*, 462 U.S., at 434-435, which held that a requirement that second-trimester abortions be performed in hospitals was invalid because it substantially increased the expenses of those procedures. Pp. 516-517.

(d) The doubt cast on the Missouri statute by these cases is not so much a flaw in the statute as it is a reflection of the fact that *Roe's* rigid trimester analysis has proved to be unsound in principle and unworkable in practice. In such circumstances, this Court does not refrain from reconsidering prior constitutional rulings, notwithstanding *stare decisis*. E. g., *Garcia v. San Antonio Metropolitan Transit Authority*, 469 U.S. 528. The *Roe* framework is hardly consistent with the notion of a Constitution like ours that is cast in general terms and usually speaks in general principles. The framework's key elements - trimesters and viability - are not found in the Constitution's text, and, since the bounds of the inquiry are essentially indeterminate, the result has been a web of legal rules that have become increasingly intricate, resembling a code of regulations rather than a body of constitutional doctrine. There is also no reason why the State's compelling interest in protecting potential human life should not extend throughout pregnancy rather than coming into existence only at the point of viability. Thus, the *Roe* trimester framework should be abandoned. Pp. 517-520.

(e) There is no merit to JUSTICE BLACKMUN'S contention that the Court should join in a "great issues" debate as to whether the Constitution includes an "unenumerated" general right to privacy as recognized in cases such as *Griswold v. Connecticut*, 381 U.S. 479.

Unlike *Roe*, *Griswold* did not purport to adopt a whole framework, complete with detailed rules and distinctions, to govern the cases in which the asserted liberty interest would apply. The *Roe* framework sought to deal with areas of medical practice traditionally left to the States, and to balance once and for all, by reference only to the calendar, the State's interest in protecting potential human life against the claims of a pregnant woman to decide whether or not to abort. The Court's experience in applying *Roe* in later cases suggests that there is wisdom in not necessarily attempting to elaborate the differences between a "fundamental right" to an abortion, *Akron*, *supra*, at 420, n. 1 a "limited fundamental constitutional right," *post*, at 555, or a liberty interest protected by the Due Process Clause. Moreover, although this decision will undoubtedly allow more governmental regulation of abortion than was permissible before, the goal of constitutional adjudication is not to remove inexorably "politically divisive" issues from the ambit of the legislative process, but is, rather, to hold true the balance between that which the Constitution puts beyond the reach of the democratic process and that which it does not. Furthermore, the suggestion that legislative bodies, in a Nation [492 U.S. 490, 495] where more than half the population is female, will treat this decision as an invitation to enact abortion laws reminiscent of the dark ages misreads the decision and does scant justice to those who serve in such bodies and the people who elect them. Pp. 520-521.

2. This case affords no occasion to disturb *Roe*'s holding that a Texas statute which criminalized all nontherapeutic abortions unconstitutionally infringed the right to an abortion derived from the Due Process Clause. *Roe* is distinguishable on its facts, since Missouri has determined that viability is the point at which its interest in potential human life must be safeguarded. P. 521.

JUSTICE O'CONNOR, agreeing that it was plain error for the Court of Appeals to interpret the second sentence of 188.029 as meaning that doctors must perform tests to find gestational age, fetal weight, and lung maturity, concluded that the section was constitutional as properly interpreted by the plurality, and that the plurality should therefore not have proceeded to reconsider *Roe v. Wade*. This Court refrains from deciding constitutional questions where there is no need to do so, and generally does not formulate a constitutional rule broader than the precise facts to which it is to be applied. *Ashwander v. TVA*, 297 U.S. 288, 346, 347. Since appellees did not appeal the District Court's ruling that the first sentence of 188.029 is constitutional, there is no dispute between the parties over the presumption of viability at 20 weeks created by that first sentence. Moreover, as properly interpreted by the plurality, the section's second sentence does nothing more than delineate means by which the unchallenged 20-week presumption may be overcome if those means are useful in determining viability and can be prudently employed. As so interpreted, the viability testing requirements do not conflict with any of the Court's abortion decisions. As the plurality recognizes, under its interpretation of 188.029's second sentence, the viability testing requirements promote the State's interest in potential life. This Court has recognized that a State may promote that interest when viability is possible. *Thornburgh v. American College of Obstetricians and Gynecologists*, 476 U.S. 747, 770 - 771. Similarly, the basis for reliance by the lower courts on *Colautti v. Franklin*, 439 U.S. 379, 388 -389, disappears when 188.029 is properly interpreted to require only subsidiary viability findings, since the State has not attempted to substitute its judgment for the physician's ascertainment of viability, which therefore remains "the critical point." Nor does the marginal increase in the cost of an abortion created by 188.029's viability testing provision, as interpreted, conflict with *Akron v. Akron Center for Reproductive Health*, 462 U.S. 416, 434 -439, since, here, such costs do not place a "heavy, and unnecessary burden" on a woman's abortion decision, whereas the statutory requirement in *Akron*,

which related to [492 U.S. 490, 496] previability abortions, more than doubled a woman's costs. Moreover, the statutory requirement in Akron involved second-trimester abortions generally; 188.029 concerns only tests and examinations to determine viability when viability is possible. The State's compelling interest in potential life postviability renders its interest in determining the critical point of viability equally compelling. Thornburgh, *supra*, at 770-771. When the constitutional invalidity of a State's abortion statute actually turns upon the constitutional validity of *Roe*, there will be time enough to reexamine *Roe*, and to do so carefully. Pp. 525-531.

JUSTICE SCALIA would reconsider and explicitly overrule *Roe v. Wade*. Avoiding the *Roe* question by deciding this case in as narrow a manner as possible is not required by precedent and not justified by policy. To do so is needlessly to prolong this Court's involvement in a field where the answers to the central questions are political rather than juridical, and thus to make the Court the object of the sort of organized pressure that political institutions in a democracy ought to receive. It is particularly perverse to decide this case as narrowly as possible in order to avoid reading the inexpressibly "broader-than-was-required-by-the-precise-facts" structure established by *Roe v. Wade*. The question of *Roe*'s validity is presented here, inasmuch as 188.029 constitutes a legislative imposition on the judgment of the physician concerning the point of viability and increases the cost of an abortion. It does palpable harm, if the States can and would eliminate largely unrestricted abortion, skillfully to refrain from telling them so. Pp. 532-537.

REHNQUIST, C. J., announced the judgment of the Court and delivered the opinion for a unanimous Court with respect to Part II-C, the opinion of the Court with respect to Parts I, II-A, and II-B, in which WHITE, O'CONNOR, SCALIA, and KENNEDY, JJ., joined, and an opinion with respect to Parts II-D and III, in which WHITE and KENNEDY, JJ., joined. O'CONNOR, J., post, p. 522, and SCALIA, J., post, p. 532, filed opinions concurring in part and concurring in the judgment. BLACKMUN, J., filed an opinion concurring in part and dissenting in part, in which BRENNAN and MARSHALL, JJ., joined, post, p. 537. STEVENS, J., filed an opinion concurring in part and dissenting in part, post, p. 560.

William L. Webster, Attorney General of Missouri, pro se, argued the cause for appellants. With him on the briefs were Michael L. Boicourt and Jerry L. Short, Assistant Attorneys General.

Charles Fried argued the cause for the United States as amicus curiae urging reversal. On the brief were Acting [492 U.S. 490, 497] Solicitor General Bryson, Assistant Attorney General Bolton, Deputy Solicitor General Merrill, Roger Clegg, Steven R. Valentine, and Michael K. Kellogg.

Frank Susman argued the cause for appellees. With him on the brief were Roger K. Evans, Dara Klassel, Barbara E. Otten, Thomas M. Blumenthal, and Janet Benshoof. *

[Footnote *] Briefs of amici curiae urging reversal were filed for Alabama Lawyers for Unborn Children, Inc., by John J. Coleman III and Thomas E. Maxwell; for the American Association of Pro-life Obstetricians and Gynecologists et al. by Dolores Horan and Paige Comstock Cunningham; for the American Family Association, Inc., by Peggy M. Coleman; for the American Life League, Inc., by Marion Edwyn Harrison and John S. Baker, Jr.; for the Catholic Health Association of the United States by J. Roger Edgar, David M. Harris, Kathleen M. Boozang, J. Stuart Showalter, and Peter E. Campbell; for the Catholic Lawyers Guild of the Archdiocese of Boston, Inc., by Calum B. Anderson and Leonard F. Zandrow, Jr.; for the Center for Judicial Studies et al. by Jules B. Gerard; for Covenant House et al. by Gregory A. Loken; for Focus On The Family et al. by H. Robert Showers; for the Holy Orthodox Church by James George Jatras; for the Knights of Columbus by

Robert J. Cynkar and Brendan V. Sullivan, Jr.; for the Lutheran Church-Missouri Synod et al. by Philip E. Draheim; for the Missouri Catholic Conference by David M. Harris, J. Roger Edgar, Bernard C. Huger, Kathleen M. Boozang, and Louis C. DeFeo, Jr.; for the National Legal Foundation by Douglas W. Davis and Robert K. Skolrood; for Right to Life Advocates, Inc., by Richard W. Schmude and Rory R. Olsen; for the Rutherford Institute et al. by James J. Knicely, John W. Whitehead, Thomas W. Strahan, David E. Morris, William B. Hollberg, Amy Dougherty, Randall A. Pentiuk, William Bonner, Larry L. Crain, and W. Charles Bundren; for the Southern Center for Law and Ethics by Albert L. Jordan; for the Southwest Life and Law Center, Inc., by David Burnell Smith; for the United States Catholic Conference by Mark E. Chopko and Phillip H. Harris; for 127 Members of the Missouri General Assembly by Timothy Belz, Lynn D. Wardle, and Richard G. Wilkins; and for James Joseph Lynch, Jr., by Mr. Lynch, pro se.

Briefs of amici curiae urging affirmance were filed for the American Civil Liberties Union et al. by Burt Neuborne, Janet Benshoof, Rachael N. Pine, and Lynn M. Paltrow; for the American Jewish Congress et al. by Martha L. Minow; for the American Library Association et al. by Bruce J. Ennis and Mark D. Schneider; for the American Medical Association et al. by Jack R. Bierig, Carter G. Phillips, Elizabeth H. Esty, Stephan [492 U.S. 490, 498] E. Lawton, Ann E. Allen, Laurie R. Rockett, and Joel I. Klein; for the American Psychological Association by Donald N. Bersoff; for the American Public Health Association et al. by John H. Hall and Nadine Taub; for Americans for Democratic Action et al. by Marsha S. Berzon; for Americans United for Separation of Church and State by Lee Boothby, Robert W. Nixon, and Robert J. Lipshutz; for the Association of Reproductive Health Professionals et al. by Colleen K. Connell and Dorothy B. Zimbrakos; for Bioethicists for Privacy by George J. Annas; for Catholics for a Free Choice et al. by Patricia Hennessey; for the Center for Population Options et al. by John H. Henn and Thomas Asher; for the Committee on Civil Rights of the Bar of the City of New York et al. by Jonathan Lang, Diane S. Wilner, Arthur S. Leonard, Audrey S. Feinberg, and Janice Goodman; for 22 International Women's Health Organizations by Kathryn Kolbert; for the American Nurses' Association et al. by E. Calvin Golumbic; for the National Coalition Against Domestic Violence by David A. Strauss; for the National Family Planning and Reproductive Health Association by James L. Feldesman, Jeffrey K. Stith, and Thomas E. Zemaitis; for the National Association of Public Hospitals by Alan K. Parver and Phyllis E. Bernard; for Population-Environment Balance et al. by Dina R. Lassow; for 281 American Historians by Sylvia A. Law; and for 2,887 Women Who Have Had Abortions et al. by Sarah E. Burns.

Briefs of amici curiae were filed for the State of California et al. by Robert Abrams, Attorney General of New York, O. Peter Sherwood, Solicitor General, and Suzanne M. Lynn and Marla Tepper, Assistant Attorneys General, James M. Shannon, Attorney General of Massachusetts, and Suzanne E. Durrell and Madelyn F. Wessel, Assistant Attorneys General, Elizabeth Holtzman, pro se, Barbara D. Underwood, John K. Van de Kamp, Attorney General of California, Duane Woodard, Attorney General of Colorado, Jim Mattox, Attorney General of Texas, and Jeffrey L. Amestoy, Attorney General of Vermont; for the State of Louisiana et al. by William J. Guste, Jr., Attorney General of Louisiana, Jo Ann P. Levert, Assistant Attorney General, and Thomas A. Rayer, Robert K. Corbin, Attorney General of Arizona, Jim Jones, Attorney General of Idaho, and Ernest D. Preate, Jr., Attorney General of Pennsylvania; for Agudath Israel of America by Steven D. Prager; for the American Academy of Medical Ethics by James Bopp, Jr.; for the California National Organization for Women et al. by Kathryn A. Sure; for American Collegians for Life, Inc., et al. by Robert A. Destro; for the Canadian Abortion Rights Action League et

al. by [492 U.S. 490, 499] Estelle Rogers; for the Association for Public Justice et al. by Joseph W. Dellapenna; for Birthright, Inc., by Joseph I. McCullough, Jr.; for Catholics United for Life et al. by Walter M. Weber, Michael J. Woodruff, Charles E. Rice, and Michael J. Laird; for Christian Advocates Serving Evangelism by Theodore H. Amshoff, Jr.; for Doctors for Life et al. by Andrew F. Puzder and Kenneth C. Jones; for Feminists For Life of America et al. by Christine Smith Torre; for Free Speech Advocates by Thomas Patrick Monaghan; for Human Life International by Robert L. Sassone; for the International Right to Life Federation by John J. Potts; for the National Association of Women Lawyers et al. by Nicholas DeB. Katzenbach, Leona Beane, and Estelle H. Rogers; for the National Council of Negro Women, Inc., et al. by Rhonda Copelon; for the National Organization for Women by John S. L. Katz; for the National Right to Life Committee, Inc., by James Bopp, Jr.; for the New England Christian Action Council, Inc., by Philip D. Moran; for the Right to Life League of Southern California, Inc., by Robert L. Sassone; for 77 Organizations Committed to Women's Equality by Judith L. Lichtman, Donna R. Lenhoff, Marcia Greenberger, Stephanie Ridder, and Wendy Webster Williams; for Certain Members of the Congress of the United States by Burke Marshall and Norman Redlich; for Congressman Christopher H. Smith et al. by Albert P. Blaustein, Edward R. Grant, and Ann-Louise Lohr; for 608 State Legislators by Herma Hill Kay, James J. Brosnahan, and Jack W. Londen; for Certain Members of the General Assembly of the Commonwealth of Pennsylvania by William Bentley Ball, Philip J. Murren, and Maura K. Quinlan; for Certain American State Legislators by Paul Benjamin Linton and Clarke D. Forsythe; for A Group of American Law Professors by Norman Redlich; for 167 Distinguished Scientists and Physicians by Jay Kelly Wright; for Edward Allen by Robert L. Sassone; for Larry Joyce by Thomas P. Joyce; for Paul Marx by Robert L. Sassone; for Bernard N. Nathanson by Mr. Sassone; and for Austin Vaughn et al. by Mr. Sassone. [492 U.S. 490, 498]

6. Conseil Constitutionnel 75-54/1975

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Σκαναρισμένο κείμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην on-line έκδοση

Κεφάλαιο 5

1. Συμπέρασμα

Η μελέτη που αναπτύχθηκε οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το δικαίωμα στην άμβλωση υποστηρίζεται συνταγματικά και είναι βασικό στη ζωή της γυναίκας. Πρέπει να ασκείται πάντα στα πλαίσια του Συντάγματος

σταθμίζοντας τα δικαιώματα της γυναίκας στην ιδιωτικότητα, στην υγεία και στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας αφενός και τον αντικειμενικό κανόνα δικαίου που αφορά την προστασία του εμβρύου αφετέρου. Έτσι η νομοθεσία, αλλά και η νομολογία των κρατών, διαπνέεται από φιλελεύθερο πνεύμα όσον αφορά τις αμβλώσεις, χωρίς όμως να ξεπερνούνται τα όρια.

2. Περίληψη

Η άμβλωση ρυθμίζεται στο άρθρο 304 Π.Κ.. Αντικείμενο προστασίας καθίσταται το κυοφορούμενο, ενώ φορέας του προστατευόμενου έννομου αγαθού είναι η έγκυος γυναίκα. Το έμβρυο δε θεωρείται υποκείμενο δικαίου, αλλά προστατεύεται. Τα άρθρα 5 §1 (ελεύθερη ανάπτυξη προσωπικότητας) και 9 §1 (ιδιωτικότητα) του Συντάγματος θεμελιώνουν το δικαίωμα στην άμβλωση, το οποίο τίθεται στους περιορισμούς του άρθρου 5 §1. Από την άλλη μεριά, τα άρθρα 2 §1 (ανθρώπινη αξιοπρέπεια) και 5 §2 (προστασία ζωής) αποτελούν συνταγματικό έρεισμα της προστασίας του εμβρύου. Στη νομοθεσία επιχειρείται στάθμιση των παραπάνω συνταγματικών αξιώσεων, ενώ στη διεθνή νομολογία παρατηρείται μια εξέλιξη από τη μη ποινικοποίηση ως εξαίρεση και την ελευθερία των αμβλώσεων στην καθιέρωση ενός δικαιώματος στην άμβλωση.

Summary

Abortion is regulated in article 304 of the criminal code. Fetus is the protected object while the pregnant woman is the vehicle of the protected legitimate commodity. Fetus is not considered a subject of law; nevertheless it is protected. Articles 5 §1 (free development of personality) and 9 §1 (privacy) support the right to abortion which is being subjected to the restrictions of article 5 §1. On the other hand articles 2 §1 (human dignity) and 5 §2 (protection of life) are constitutional supports for the protection of the fetus. In legislation, the balance of the above claims is pursued, while in international jurisprudence we can see an evolution from the non-penalization as an exception and the right to abortion to an establishment of the right to abortion.

Βιβλιογραφία

1. Ανδρουλάκης Ν. «Ποινικόν Δίκαιον ,Ειδικό μέρος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1974.

2. Δαγτόγλου Π. «Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα», Α΄, Αθήνα – Κομοτηνή 1991.
3. Δημητρόπουλος Α. «Συνταγματικά Δικαιώματα», Γ΄, Γ΄ εκδ., Αθήνα 2004.
4. Κατρούγκαλος Σ. Γιώργος «Το Δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 1993.
5. Κονταξής Αθανάσιος «Ποινικός Κώδικας», Β΄, Γ΄ εκδ., Αθήνα 2000.
6. Μάνεσης «Ατομικές Ελευθερίες»
7. Μανωλεδάκης Ι. «Ποινικό Δίκαιο, Επιτομή Γενικού μέρους», γ΄ εκδ., 1992.
8. Ράικος Α., «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου», Β΄, 1986.
9. Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., «Εγκλήματα κατά της ζωής», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1995.
10. Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., «Η άμβλωση ως πρόβλημα του ποινικού δικαίου», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 1984.
11. Τζωρτζόπουλος Χ., «Σχόλιο εις τον ισχύοντα ελληνικό ποινικό νόμο, ειδικό μέρος», Α΄, 1926.
12. Φιλιππίδης Τ., «Μαθήματα ποινικού δικαίου, ειδικό μέρος», Β΄, 1981.
13. Χρυσόγονος Κ., «Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 1991.
14. Reis H., „Die Europäische Kommission für Menschenrechte zur rechtlichen Regelung des Schwangerschaftsabbruchs”, JZ, 1981.

